

Savali, tietie i le uila, tietie i le pasika, faasee

Faigamalaga saogalemu mo
fanau a'oga

**Se taiala mo aiga ma i latou
o loo tausia tamaiti**

**O mea nei e manaomia ona e iloa e a'oa'o
ai lau tama ina ia saogalemu i luga o auala
ma i autafa o auala o nofoaafi.**

**la avea o se meafaigaluega e
faigofie ona faasino atu iai.**

Savali

A'oa'o lau tama i le auala e saogalemu ai pe a savali na'o ia pe savavali faatasi ma isi.

- Alu i autafa o le auala i le itu lea e pito i lou fale, ona e tootuli lea i lalo ina ia tutusa le lua uumi ma lau tama.
- Fesili i lau tama poo le ā se mea o mafai ona latou iloa atu pe lagona atu foi.
- E lē mafai e tamaiti ona fai ni o latou manatu i le feoaiga a taavale ma atonu e lē o mafaufau foi i le mea o loo latou faia i lena lava taimi – e pei o le kolosi o le auala i se tulaga saogalemu.

A'oa'o lau tama i le auala e fai ai mea nei

(ma faamatala pe aisea e tatau ai ona latou faia faapea):

- Savali i le auala savali mo tagata (footpath), ia sōsō i le itu o loo iai fale ma faamamao ese mai le auala.
- Tilotilo lelei ma faalogo mo ni taavale e oane i auala ia e afe i tua i fale (o nisi o na auala e faigata ona iloa lelei atu).
- Faaaogā vaega o le auala ia e kolosi ai tagata savavali poo kolosi i moli faasinoala, poo fea lava e faigofie mo latou.
- Ia faaeteete i kapaka, nofoaga e momoli ma piki ai mai le aoga, poo nofoaga pisi o faatauga o loo tumutumu ai taavale.
- Savali e faasaga atu i le itu o loo agai mai ai taavale i luga o auala e lē o faatulagaina ni auala i autafa mo tagata savavali.
- Tuu se avanoa o le auala savali mo isi tagata, e aofia ai tagata o loo faasee atu ia latou laupapa, o scooters, o loo toso atu i wheelchairs ma mobility scooters.

Afai e lē o iai ni kolosi poo ni faailoilo mo taavale, ia lua talanoa ai ma lau tama ma faaali ia te ia pe faapefea ona:

- sue se pito saogalemu e kolosi ai
- faaaogā i taimi uma faatonuga ua faatulaga mo tagata e kolosi ai.

Faata'ita'iga o le kolosi

- 1 la tasi le laa i tua mai le pito o le auala.
- 2 Tilotilo ma faalogo mo ni taavale o omai mai itu uma o le auala.
- 3 Afai o loo sau se taavale, ia faatali se'i pasi ona toe tilotilo lea ma faalogo mo se isi taavale o sau.
- 4 Afai e lē o sau se taavale, ia savali faavave loa e kolosi le isi itu o le auala.
- 5 A'o kolosi, tilotilo ma faalogo mo ni taavale o omai i soo se pito lava.

Auala savali o tagata o loo poloka

A'oa'o lau tama ia vaai poo omai ni taavale.

Afai o loo poloka e se taavale le auala e savavali ai tagata, ia faaali ia i latou mea nei:

- Vaai i totolu o le taavale poo iai se avetaavale.
- Afai o iloa atu le avetaavale, faatali mamao ese mo ni mita se lua ma se'i vaai pe o le a alu ese.
- Afai e te lē o iloa atu se avetaavale vaai ma faalogo poo iai ni faailoilo e ono alu ese le taavale, e pei o mea nei:
 - pupusa ane le asu o le mafa
 - ola moli solomuli
 - leo o le afi.

Afai e lē o iai se avetaavale i totolu ma e lē o ola mai foi le afi o le taavale, savali e taamilo i le isi itu o le taavale lena e pito atu i le fale.

Afai e lē o avanoa le itu lena e pito atu i le fale, ona e savali ma le faaeteete lea i le itu lea e pito mai i le auala, ma tilotilo solo ma faalogo poo iai ni taavale o agai mai itu uma o le auala. Pe e te toe foi e vaai se isi pito o saogalemu e te kolosia ai le auala e ala i le faaaogā o taiala ua faatulaga e kolosi ai le auala.

**Afai e
lē o iai ni kolosi
poo ni faailoilo mo
taavale, ia lua talanoa ai
ma lau tama ma faaali ia
te ia pe faapefea ona
saili se pito saogalemu
e kolosi ai.**

Savali i auala i nuu maotua

Faamasani lau tama:

- ia savali e faasaga i le itu o loo omai ai taavale
- ia taumamao ese lana savali mai le auala o taavale
- ia aua ne'i savavali faalautata'i, ae faapito i luma le tagata puupuu ma faasolosolo atu ai lava i le tagata umī e mulimuli mai, ina ia mafai e tagata uma o loo savavali ona iloa atu taavale o loo omai
- ia faalogologo toto'a. E mafai ona saoasoao le oo mai o taavale ma vave ona lagonaina a'o lei vaai atu iai
- afai o loo agai mai se taavale, ia e tu ma sōsō i tua mai le auala se'i pasi ese le taavale
- afai e lē o manino lelei lau vaai atu i le auala, ia e matuā faaeteete.

Afai o loo iai se auala laupapa vaapiapi, ia e tu i se nofoaga saogalemu ma:

- faalogologo toto'a ma fuafua le mamao ina ia mautino a lē o iai ni taavale o agai mai
- e agai loa i le auala laupapa ma savali faavave atu e kolosi, e te faasaga atu i le itu o loo agai mai ai taavale
- vaai atu pea ma faalogo atu mo soo se taavale o sau mai tua pe sau mai luma.

O ā isi mea e mafai ona ou fesoasoani ai i la'u tama ina ia saogalemu pe a savali?

- Afai e masani ona e aveina lau taavale i le a'oga, paka lau taavale ia mamao ese mai le aoga, ona lua savavali lea ma lau tama ina ia a'oa'o ia te ia le saogalemu i luga o le auala.
- Faata'ita'i ona alu i se ausavavali, lea e faamaopoopo lelei ai se vaega o tamaiti e savavali faatasi i le a'oga. Talanoa i lau a'oga. Atonu o fai ni a latou ausavavali i le aoga (walking buses).

la faamautinoa o loo
fai le pulou malo o lau
tama pe a vili lana uila,
lana scooter poo lana
laupapa faasee.

Tietie uila

E tatau ona iloa e tamaiti ona tietie saogalemu i le uila ma ia to'a pe a fetaia'i ma taavale ma tagata a'o lei amata ona tietie atu i lana uila i le aoga faatasi ma oe, pe alu foi na'o ia.

Fesoasoani atu i lau tama ia iloa pe faapefea ona:

- tausisi i le itu agavale
- tilotilo atu i luga o latou tau'au mo ni taavale o omai
- faaaogā le itu sa'o o le auala
- pasia ma le faaeteete isi tagata o loo faaaogāina le auala
- faaaogā lima e fai ai faailoilo
- ia faaeteete ma faaali le faaaloalo a'o vili atu le uila faatasi ma isi tagata
- faavanoa le auala taavale ma auala savali mo isi
- faatalitalia ni mea mata'utia e tutupu ma ia alu ese vave le uila e alofia ai na mea

O loo iai i le taiala aloaia a Niu Sila mo tagata tietie uila faamatalaga e uiga i tomai e manaomia ma a'oa'oga o loo mafai ona maua:

www.nzta.govt.nz/resources/roadcode/cyclist-code

E tāua lou iloa o le tulafono sa'o ma ia te oe mea sa'o e faaaogā mo lou saogalemu: www.nzta.govt.nz/assets/resources/factsheets/01/docs/01-cycles.pdf

E tatau i taimi uma
ona uu e tamaiti laiti le
lima o se tagata matua e
faamoemoeina, pe a
savavali e latalata i mea
o feoai ai taavale.

O tamaiti e lei
atoa le 10 tausaga le
matutua e faato'a tatau
ona alu i se uila
i le aualatele pe afai o iai
faatasi ma
se tagata matua.

Saogalemu o le faia o le pulou malō – tietie uila, pasika ma le faasee

Ina ia saogalemu:

- e tatau ona iai se sticker mo taiala ua faamaonia e faapipii i le pulou malō.
- e tatau ona lelei ma e lē o ta'e pe leaga le pito i fafo o le pulou malō (le atigi ma o le uga malō)
- e tatau ona lelei fusi o autafa ma le fusi lea e nonoa ai, ia lē tuai pe motu foi
- e tatau ona fetau lelei le telē o le pulou malō o le uila - ia itiiti lava pe matuā leai se feseeta'i pe a faamaulu
- e tatau ona fua lelei le taatia a le pulou malō i luga o le ulu, ma fusi o le auvae ma le pito i tua o le ulu ia fesoota'i lelei ane autafa o aulamu, i lalo ifo o taliga
- e tatau ona mau le fusi o le auvae ae ia lē soona fufusi tele
- afai e feseeta'i le pulou malō i autafa pe see i luma ma tua, lona uiga o lena e 'o'o.

O ā isi mea e mafai ona ou fesoasoani ai i la'u tama ina ia saogalemu pe a tietie ia latou uila?

- la lua tietie faatasi.
- la faamautinoa o loo lelei le tulaga o le uila a lau tama ma o loo lelei taofi.
- la faamautinoa e iai ni fā'ata i le pto i tua - o se manaoga mai le tulafono.
- E latou te manaomia molī pe afai o loo tietie atu ia latou uila i ni vaipanoa e tau lē malamalama pe pogisa.
- Fai ni ofu lanu sesega o lau tama pe a tietie i lana uila ina ia faigofie i isi tagata o loo feoai i luga o le auala ona iloa lelei mai o ia.
- E tatau foi ona sesega le lanu o le ato faafafa ma ia mau lelei ia faigofie ona iloa mai.
- Faata'ita'i ona tietie lua uila ma lau tama i le auala e aga'i i le a'oga i le faaiuga o le vaiaso pe a tau leai ni taavale e feoai.

Pe a alu i se taavale

Faamanatu i lau tama e:

- faatali se'i tu lelei le taavale ona faatoa oso lea i totonu
- faaaogā na'o le itu lea e iai le auala savali (footpath), e feosofi ai i totonu tamaiti ma toe feosofi i fafo mai le taavale
- lē tatau ona faalavelave se isi i le avetaavale. E manaomia lava ona ua'i lelei o latou mafaufau
- tuu lelei o latou vae ma lima i totonu o le taavale
- ia siaki muamua i le avetaavale a'o lei tatalaina faamalamā i soo se taimi
- faatali se'i tu lelei le taavale ona faatoa aveese lea o le tamaitiiti mai lona nofoa
- vaai pe lē o iai ni tagata o savavali ane i le auala poo tietie ane i ni uila pe a tatala le faitotoa
- u'u le 'au o le faitotoa e tapuni mālie ai ma tapuni mau lelei.

O ā isi mea e mafai ona ou fesoasoani ai i la'u tama ina ia saogalemu mai taavale?

- la saogalemu le pakaina o le taavale – faamamao ese mai laina samasama, kolosi mo tagata savavali, fetaula'iga ala ma auala e afe ai taavale i pale.
- Paka le taavale i le itu foi o le auala lena e iai le mea o loo e agai i ai.
- Savavali i le aoga ma lau fanau, alu e faafetaui i latou pe a tuua le aoga ma tou savavali faatasī mai i i lau taavale.
- Aua lava ne'i e tu atu i le isi itu o le auala ma e valaau i se tamaititi o loo i le isi itu.
- la faamautinoa o le nofoa o lau tama mo totonu o le taavale o loo ofi lelei ma ia tusa ai ma tuutuuga faatagaina o na nofoa.

O ā o'u tiute o se tagata o loo tausia se tamaitiiti?

- la usitai i saoasaoa eseese faatulagaina e alu ai le taavale, poo faaililo lapatai i luga o le auala i nofoaga e latalata i aoga pe afai o fai (40km/h).
- O se tulafono e faapea:
 - O tamaiti uma e lei atoa le fitu tausaga le matutua e tatau ona malupuipuia i se nofoa faapitoa e talafeagai ma lo latou matutua ma o latou fuaitino.
 - O tamaiti ua atoa le fitu tausaga le matutua e tatau ona malupuipuia i se nofoa ua faatagaina faapitoa mo i latou na pe afai o iai se nofoa faapena i le taavale, ae afai e lē o iai, ia faaaogā soo se nofoa faapitoa mo tamaiti poo se fusipa'u faapitoa mo le saogalemu o loo iai.
 - O le mea sili ona lelei e fautuaina lava mo fanau ina ia faanonofo pea i nofoa faapitoa na (restraint poo se booster) seia oo ina ua oo le latou uumi i le 148cm.
 - Mo nisi faamatalaga, asiasi i le www.nzta.govt.nz/childrestraints

la faamautinoa e tagata uma ua kiliki lelei le faamau o latou fusipa'u a'o lei faanolaina le taavale e alu mo se faigamalaga umi pe puupuu foi.

Pe a alu i le pasi

Faamasani lau tama:

- ia tu mamao ese mai le auala a'o faatali le pasi
- e faatali se'i tu lelei le pasi faatoa oso i luga pe oso foi i lalo
- ia aua ne'i savavali faalautata'i, ae ia mulimuli le tasi i le isi ae faamuamua i luma tamaiti pupuu
- ia faalogo lelei i faatonuga a le aveipasi poo le tagata o loo vaaia le pasese a le pasi
- ia afisi a latou ato i luma ina ia aua ne'i lāvea i le faitotoa
- ia saofa'i lelei i o latou nofoa ma tuu a latou ato i lalo ifo o latou nofoa pe sii i o latou vae ina ia aua ne'i lāvea ai se isi
- ia faaaogā le faitotoa pito i luma o le pasi e oso ai i lalo, ma ia tu mamao ese mai a'o liliu pe solomuli le pasi ma seisai alu ese
- ia faatali se'i alu ese le pasi ona faato'a kolosi lea o le auala ina ia manino lelei ai le vaaia atu i itu uma o le auala. ia faaaogā i taimi uma faatonuga ua faatulaga mo tagata e kolosi ai.

O ā isi mea e mafai ona ou fesoasoani ai i la'u tama ina ia saogalemu mai pasi?

- Pe afai o loo e pikia pe momoli tamaiti i le fale faatali pasi, ia e faatali i le itu lena e iai le fale faatali pasi.
- Faamatatala i tamaiti le tāua o le aua le pisa pe a iai i le pasi, ae ia faalogo lelei i faatonuga a le aveipasi ma le tagata o loo vaaia le pasese a le pasi.
- Fai ni ofu lanu sesega o lau tama ina ia faigofie ona iloa atu ai.
- Faasino i lau tama le auala e sili ona faigofie e savali atu ai i le fale faatali pasi. E mafai ona tou savavali faatasipetou te o atu faatasipetou i le taavale iinā ina aua ne'i latou kolosia na'o latou le auala.
- la iai se isi au fuafuaga e faaleoleo mai ne'i te'i ua e tuai.
- la alu lemū lau taavale i le 20km/h pe a pasia se pasi a le aoga.

MO NISI FAAMATALAGA

Mo ni faafesili masani, poo nisi faamatatalaga e uiga i le saogalemu o fanau i auala o taavale ma auala o nofoaifi, faamolemole imeli i le info@nzta.govt.nz pe asiasi i le education.nzta.govt.nz

Saogalemu pe a o i nofoaifi

Ia faamasani lau tama ia ona iloa:

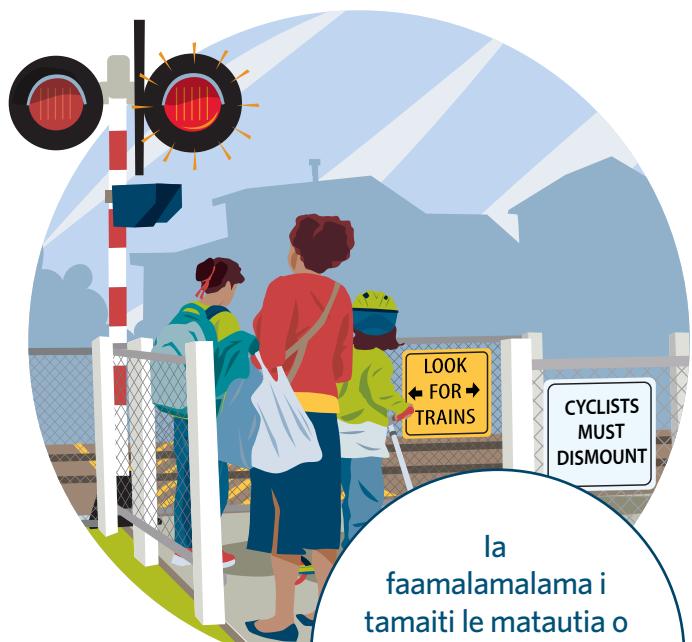
- o nofoaifi e tau lē lagona lava o latou leo - e ono lē mafai ona e lagonaina le sau a se nofoaifi
- o nofoaifi e mamafa tele - e ono umi lava se taimi o tau taofi
- o nofoaifi e saoasaoa tele - o le saoasaoa e masani ona alu ai se nofoaifi e 80km/h
- o nofoaifi e pule latou i le auala - o le tiute e tatau ona fai e le tamaiti i aua ne'i latalata i le auala o le nofoaifi.

Faamasani lau tama:

- e kolosi le auala o nofoaifi i le na'o le kolosi lava ua faatulagaina
- e tu lelei, tilotilo solo ma faalogo poo fea o sau ai le nofoaifi
- ia faaaogā faailoilo, o moli ma logo ia e faaaogā e kolosi ai ma le saogalemu
- ia aua ne'i taumafai e savali i luga o le auala o nofoaifi
- ia tilotilo uma i auala e lua - pe afai e lua auala, lona uiga e lua ni nofoaifi o omai
- ia matuā faamamao ese mai ueae o loo tautau latalata ane i luga.

O ā isi mea e mafai ona ou fesoasoani ai i la'u tama ina ia saogalemu mai nofoaifi?

- la usitai i taimi uma i faailoilo, o molī ma logo pe a latalata i kolosi o nofoaifi.
- la e tu ese mai pe ā ma le 1.5m mai le pito o le nofoaga faatali nofoaifi ina ia le taia oe i le ea malosi lea e feula mai a'o fepasia'i nofoaifi
- Afai o tuu ni meafaalogo i ou taliga, tapē le musika pe aveese au meafaalogo a'o e lei kolosia auala o nofoaifi ma ia tilotilo i itu uma e lua o le auala.

la
faamalamalama i
tamaiti le matautia o
nofoaifi, o auala o
nofoaifi ma vaipanoa e
latalata ane i auala o
nofoaifi.